

1 Slægtsforskeren og fæstebønderne

2014 – Ulrich Alster Klug – www.dannebrog.biz/godser – ulrich@dannebrog.biz

1.1 Ordet fæstebonde

- at fæste betyder at knytte til eller underlægge, forpligte.

Så en fæstebonde er knyttet i et afhængighedsforhold til en anden.

Men var ikke en træl, en livegen eller en slave, han var ikke som sådan ejet af den, han var fæster under.

Hvad er en fæstebonde?

Fæsteren lejede sin bolig og jord af en anden bonde / et gods.

Fæsteren fik godsejeren som husbond, dvs. var underlagt hans vilje og domsmyndighed.

Fæsteren havde bestemte rettigheder og pligter.

Fæsteren var ansvarlig overfor godsejeren i relation til at opfylde sine forpligtelser.

Fæsteren var ufri, dvs. ikke adelig, kan også betyde underlagt en husbond.

Fæsterens rettigheder

Fæsteren havde brugsretten til ejendommen, så længe han overholdt fæstets betingelser.

Det har nok oprindeligt ligget i fæstet, at godsejeren skulle forsvare landsbyen og fæsterne overfor konkurrerende landsbyer, f.eks. ved tvistigheder om jord og græsgange.

1.2 Fæsterens forpligtelser

Fæsteren skulle:

- drive landbruget eller udøve sit erhverv forsvarligt,
- holde landets love mv.,
- rette sig efter godsejerens anvisninger,
- udføre hoveri, når forlangtes,
- betale landgilde efter fæstets betingelser,
- betale de kgl. skatter på ejendommen,
- holde bygningerne vedlige,
- evt. passe og underholde aftægtsfolkene.

1.3 Flere former for fæste

Frit fæste – ses i ældre tid, især om herregårde fæstet under kronen, er vel blot gammeldags udtryk for forpagtning.

Fæste – fæsteren har fæstet på livstid.

Arvefæste – fæsteren har fæstet på livstid, og kontrakten indgår i hans dødsbo, og det kan arves eller sælges.

1.4 Benævnelser for bønder

- * Selvejergaardmand eller Selvejerhuusmand
- * Fæstegaardmand eller Fæstehusmand
- * Gaardmand eller Huusmand
- * Bonde og Gaardbeboer (FKT 1787 og 1801).
- * Indsidder eller inderste.

1.5 Find det rigtige gods -

www.familysearch.org => Catalog

www.sa.dk => Stednavneregister for Nørrejylland

Etc. se: www.dannebrog.biz/godser

På RA:

AKS: Rentekammeret

AKSe: Hoverireglementer

Hatkornsspecifikationer 1778-1786 og 1788-1794.

Chr. V. matrikel 1688 (markbøger for Sj. på Det nye AO).

Find det rigtige gods

1800 indføres brandforsikring på landet. - Brug evt. brandforsikringsprotokollen til at finde godset.

Ved tinglysning af fæstebreve (fra 1811) og arvefæsteskøder oplyses godset.

1.6 Ideen med arvefæste

Fæsteren ejer brugsretten til ejendommen, men ikke selve ejendommen.

Derved beholder godsejeren sit gods udelt, mens fæsteren ejer brugsretten – og nyder godt af evt. værdistigning som følge af godt drevet landbrug.

Arvefæsteskøder tinglyses, men findes ikke i fæsteprotokollen.

1.7 Betingelser for arvefæste

- Fæsteren køber et arvefæsteskøde.
- Fæsteren skal drive ejendommen.
- Fæsteren skal yde landgilde og hoveri som en alm. fæster,
- Fæsteren må ikke forringe ejendommen, dvs. kun råstofudnyttelse til eget brug.
- Han må ikke bortleje noget eller stykke ud.

1.8 Godsarkiverne

Frivillig aflevering.

Findes ved landsarkivet eller på godset.

Kun Statens dele er afleveringspligtige:

- * lægdsruller,
- * skifteprotokoller og overformynderiprotokoller.

1.9 Men hvad er et gods?

Godser falder i flere typer:

- Hovedgårde, dvs. gårde med fæstegårde under.

Var indtil 1660 i adeligt eje.

Ejeren kaldes en proprietær.

- Erigerede godser:
 - Len (grevskaber, baronier),
 - Stamhuse og
 - fideicommisser.

Benytteren kaldes for en -besidder,

For lenene hhv. lensgreve og lensbaron.

1.10 Erigerede godser

- Grevskab - Til et grevskab krævedes 2.500 tdr. Htk.
- Baroni - Til et baroni 1.000 tdr. Htk.
- Stamhus (fra 1568) - Til et stamhus krævedes 400 tdr. Htk.
- En komplet sædegård var på 200 tdr. Htk. upriviligeret jord.

Der blev dog ved udstedelse af erektionspatenter dispenseret fra disse regler.

1.11 Godsets betydning

1350-1919 Ejede fæstegårdene.

1660-1849 Lensbesiddere var amtmænd.

1536-1908 Ejede ofte kirkerne (var kirkepatron).

1771-1803 stod for fattigvæsenet.

-1814 stod ofte for opførelsen af skoler.

-1880 birk kunne oprettes af lenet.

1.12 Udvikling

Oprindeligt fandtes kun selvejere.

Omk. 1350: Den sorte død – hovedgårde opstår.

1397: Margrethe I forbyder adelige stenbygninger.

1536: Reformationen – konfiskation af kirkegods, og mange af kirkerne sælges.

1550'erne: De første adelige slotte opføres i sten.

1624: Det sjællandske vornedskab (en slags føste med stavnbånd) ophæves.

1660'erne: Rangadelen indføres, og erektionspatenter begynder.

1733: Stavnsbåndet indføres.

1756: Første udskiftning.

1750'erne: De første gårde overgår til selveje.

1788: Stavnsbåndet løses.

1788: Staten overtager udskrivningspligten – Statens lægdsruller begynder.

1790erne: Udflytningen begynder.
1792: Pligt til hoveriforeninger.
1842: Hoveri forbydes.
1849: Grundloven. Nye erektioner forbydes.
1802: Godsejerens pligt / ret til rejsepas ophæves.
1862: Amtspaskravet ophæves.
1872: De første statshusmandsbrug oprettes efter lov. - flere i 1908 og 1920.
1919: Lensafsløsningsloven.
1953: Grundloven: Nye fideicommiss-formuer forbydes.

1.13 Godsarkiverne

1.13.1 Indhold

Godsarkivet vedrører godsets, dvs. landbrugets drift, især det underliggende bøndergods (fæstegårdene).

Man skal derfor ikke forvente at finde oplysninger om tjenestefolk eller lign. i godsarkivet.

Man have nytte af at søge efter godsejerens privatarkiv på KB eller SA eller lokalarkivet.

1.13.2 Arkivalier

- * Fæsteprotokoller
- * Skifteprotokoller
- * Overformynderiprotokoller
- * Lægdsruller
- * Hoverireglementer
- * Godsregnskaber - indfæstning og restancer.
- * Kontrakter og foreninger, skøder mv.
- * Dokumenter vedr. skoler, stiftelser, fattiglegater og kirker.

Flere oplysninger andre steder

Landstinget var indtil 1805 værneting for godsejerne.

- * Skøde- og pantebøger med godsregistre.

- * Hertil kan bilag med jordebøger findes.

(fæstebondens værneting var herreds- eller birke-retten).

Indtil 1800 var amtmanden skifteforvalter for godsejerne.

- * Skifter - med jordebøger som bilag.

1.13.3 Andre arkivalier

RA - Rigsarkivet:

AKS: Regnskaber

AKSe: Amtsregnskaber (1660-1900)

Lensregnskaber (-1660)

LA - Det respektive landsarkiv:

AKS: NN pastorat eller NN sogn

AKSe: Regnskaber, f.eks. for stolestader,

Fattig- og skolevæsen mv.